

BÁRCZI GÉZA: Fonetika. Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek (Tankönyvkiadó, Budapest 1953).

1. BÁRCZI tankönyve (Fonetika, 2. kiad., 1953) a maga jól tagolt, világos beosztásával, egyszerű, a problémák belső logikájából fakadó rendszerezésével a legmagasabb tudományos, egyben a legfontosabb didaktikai követelményeket is kielégíti. A „Bevezetés“ egyes fejezetei alkalmasak a tárgy problematikájának exponálására s a fonetika kérdései iránt érdeklődés felkeltésére. Minden fejezet logikusan következik a megelőző fejezetből, és logikusan átmutat a következő fejezetre. Az elrendezésben szellemes, invenciózus megoldások is találhatók. Ilyen az, hogy „A beszédhangok felfedezése“ című fejezet a fonetika történetének is, de az írás és helyesírás történetének is megadja a kereteit, amelyeket a következő fejezetek részletesebben kitöltenek. Ilyen továbbá az, hogy a szerző a „fonetikus írást“ kétszer tárgyalja. Először csak nagy vonalakban: az alapelveket; miután azonban a hangképzést és a hangok osztályozását már részleteiben bemutatta, még egyszer előveszi a hangjelölés kérdését, s most már a fonetikai ismeretek birtokában a részismeretek összefoglalására s a hangjelölés kérdésének részletesebb kifejtésére kerít sort.

A bevezető fejezetek után „A hangképző szervek“ kerülnek sorra természetes sorrend szerint: belülről kifelé és alulról felfelé haladva a szervek sorrendjében.

Erre természetesen épül „A hangok osztályozása“ című fejezet. Itt előbb a mássalhangzók egyes fajait tárgyalja a szerző — a képzés módját véve alapul s ehhez fűzve a további csoportosítási szempontokat — majd a magánhangzókat és a hangtörvényeket keríti sorra. Persze, el lehet képzelni másfajta sorrendet és felosztást is. Kérdés például, nem volna-e jobb a magánhangzókkal kezdeni a tárgyalást — már csak azért is, mert ezek szótagalkotó szerepüknél fogva központi szerepet töltenek be a magyar nyelv hangrendszerében, s aztán még azért is, mert sokkal egyszerűbb rendszert alkotnak, mint a mássalhangzók. Bármennyire is egyszerű azonban magánhangzóink rendszere, az a benyomásom, hogy a magánhangzókról szóló tudnivalókat jobban kellene tagolni, mint ahogy a tankönyv teszi. A magánhangzók tárgyalásában különben BÁRCZI professzor az osztályozás szempontjai közül elsőnek a nyelv függőleges mozgását veszi, másodiknak az ajakműködést és harmadiknak a nyelv vízszintes mozgását. Így elszakítja egymástól azt, ami összetartozik, s ezzel némileg megzavarja a tankönyv használatját. Logikusabbnak és egyszerűbbnek látszik mindenestre, ha a nyelv horizontális és vertikális mozgását közvetlenül egymás mellett tárgyaljuk, s majd csak azután kerítjük sorra az ajakműködést. A szakember ugyan jól látja és tudja is értékelni azt, hogy BÁRCZI itt egy másfajta logikus felosztást igyekszik megvalósítani. Nála ugyanis valójában két felosztási szempont szerepel: 1. Az artikuláció módja, ide tartozik nála: a) a függőleges nyelvállás és b) az ajkak helyzete. 2. Az artikuláció helye (vízszintes nyelvmozgás). Ezt a felosztást különben fent lehetne tartani, s egyben a régebbi felosztási szempontokat is érvényben hagyni azáltal, hogy előbb a képzés helyét

— t. i. a vízszintes nyelvmozgást, aztán a képzés módját — tehát a függőleges nyelvmozgást és az ajakműködést ismertetné a szerző.

A következő nagy fejezetekben a nevezetesebb „hangsajátosságok“ kerülnek sorra — azok, amelyek a hangok osztályozásában nem kerültek tárgyalásra. Aztán a „szótag“ problémáját vizsgálja meg a szerző. Végül a „fonológiai alapfogalmakról“ ad rövid áttekintést.

A szerző igen helyesen azt vallja, hogy a hanganyag a nyelvi kifejezés eszköze, tehát a hangnak van kifejező funkciója. Természetesen bármilyen érdekes s bármennyire központi kérdése a hangtannak a hangfunkció, fonetikában ezt a kérdést csak érinteni lehet. De bármennyire szükségvé is ezen a téren a tankönyv szerzője, mégis képes a fonológiai távlatokat megadni. Hangtannban a hangtörvények: a hangrend és illeszkedés, a mássalhangzóhasonulások meg összeolvadások szintén részletes tárgyalást igényelnének. Egy tömör fonetikának a kereteit azonban a hangtörvények részletes bemutatása szükségképpen szétfeszítené. Ami a beszédhibák kérdését illeti, ezt igen fontos kérdésnek ítélem. Okvetlenül helyet kell kapnia ennek a kérdésnek egy magyar hangtannban.

2. Vegyük most elő a terminológia kérdését.

A latin szakkifejezések tekintetében csak egy-két megjegyzésre szorítkozom.

A *nyelvhegynék* két latin műszavát említi a szerző: *cacumen* és *apex* (16). Magam csak az *apex*-et venném fel, mert különben a *cacuminalis* hangok értékelésében könnyen tévedésbe eshetünk. Azt gondolhatná valaki, hogy azért nevezzük *cacuminalis*-nak a megfelelő mássalhangzókat, mert a nyelv hegyével képezzük őket. Holott a nyelv peremével képzett (*coronalis*) *š*, *ž*-t is ejtik *cacuminalis*-an. LAZICZIUS például így írja le a *cacuminalis* képzésmódot: „a nyelv — hegyével a palatum legmagasabb pontja felé emelkedve — visszahajlik, s ilyen retroflex helyzetben vesz részt a képzés munkájában“ (Fonétika, 1944, 69). A „*cacumen*“ tehát nem a nyelv hegyére vonatkozik, hanem a szájüreg, illetőleg a szájpadlás legmagasabb csúcsát jelenti. JESPERSEN (Lehrbuch der Phonetik², 1913, 30) a szájpadlás rajzán h-val jelzi az így legmagasabb pontját, s azt mondja róla: „h — die Stelle, wo der Gaumen am höchsten ist. Hochgaumenlaute könnte man die hier artikulierten Laute nennen“. S jegyzetben ezt fűzi még hozzá: „Der Punkt: h wird bisweilen *cacumen* und die mit Hilfe der Zungenspitze dort gebildeten Laute *kakuminalis* genannt“. Ezért nem tudjuk helyeselni, hogy BÁRCZI egynek veszi a továbbiak folyamán a *cacuminalis* hangot az *apicalis*-sal, és mint ilyet a *coronalis*-sal állítja szembe (19).

A *dentalis* elnevezés szűkebb értelemben a fogsoron képzett hangot jelenti — erre azonban rendszeren az *interdentalis* kifejezés járja, ami valóban pontosabban is jelzi a tényállást. Éppen ezért indokolt a *dentalis* szónak tágabb értelmű használata: egyáltalában a fogtájon való képzést jelenti, tehát összefoglaló neve az *interdentalis*, az *alveolaris* és a *postalveolaris* képzésnek. Amit tehát BÁRCZI *dentalveolaris*-nak nevez, azt én egyszerűen *dentalis*-nak vagy szükség esetén pontosabb megjelöléssel *alveolaris*-nak nevezném. Megfigyelésem szerint ugyanis az idesorolt mássalhangzóink képzése (*t*, *d*, *n*, *sz*, *z*, *c*, *dz*, *l*, *r*) nem a felső fogsoron, hanem a foghúson történik, tehát ezek *alveolaris* hangok; viszont mivel az *alveola* is a fogtájhoz tartozik, ha nem törekszünk nagyobb pontosságra, akkor egyszerűen *dentalis*-aknak, azaz *foghangok*-nak mondhatjuk őket. A mássalhangzók táblázatából különben (23) úgy látom, BÁRCZI maga is hajlik ehhez a felfogáshoz: itt t. i. a megfelelő hangokat a szövegtől eltérő módon nem *dentalveolaris*-aknak jelzi, hanem így: *dentalis*, *alveolaris*.

Szorosan összefügg ezzel az *alveo-palatalis* elnevezés kérdése. Ide az *s*, *zs*, *cs*, *dzs* hangokat sorolja BÁRCZI. Tény, hogy ezek valamivel hátrább képződnek, mint az imént említett alveolaris hangok. Ezeket én egyszerűen *postalveolarisak*-nak minősíteném. Hogy a képzés a postalveolarisnak nevezett területről egy kissé átnyúlik a tulajdonképpeni palatalis részre is, az az egyéni ejtésben bizonyára előfordul, de ez még nem elegendő alap szerintem arra, hogy a képzésterület alkalmi kettősségét a terminológiában is kifejezésre juttassuk.

A palóc *ly* (*l*) hangot a szövegben *alveopalatalis lateralis*-nak mondja a szerző (23), a táblázatban azonban a *palatalisok* sorába kerül. Palatalis helyett helyesebb volna *dentipalatalisok*ról beszélni. Hiszen az olyan hangoknál, mint az *ny* vagy a *ty*, *gy*, *ly*, a nyelv elülső része a fogtájon zárt alkot — ugyanúgy, mint az *n*, *t*, *d*, *l* képzése alkalmával, a nyelvhát azonban felduzzad a palatum felé: tehát a dentális és a palatalis közti átmeneti képzéssel van dolgunk.

Ennyit a latin terminológiához.

Sokkal fontosabbnak tartom ennél a magyar nyelvű terminológia kérdését. A latin szakkifejezéseket azért kell megadni, hogy a tankönyv tanulmányozói képesek legyenek hazai és idegen nyelvű szakkönyveket nehézség nélkül olvasni. A magyar terminológiát azonban az iskolai tanítás gyakorlata követeli. Végrevalahára el kell jönnie annak az időnek, amikor hallgatóink az egyetemi nyelvészeti előadásokat, jegyzeteket és tankönyveket nem úgy fogják tekinteni, mint olyat, amire tanári pályájukon semmi szükségük sem lesz, s csak haszontalan teherként egyetemi tanulmányaik idején — hanem úgy, mint olyat, amire éppen a tanításra való felkészülés érdekében feltétlenül szükségük van. Egy ilyen közvélemény kialakításához nem kis mértékben hozzájárulhat az is, ha egyetemi nyelvészeti tankönyveink a latin szakkifejezéseknek mindenütt megadják magyar nyelvű megfelelőjét, sőt hozzászoktatják a hallgatókat ahhoz, hogy első-sorban a magyar szakkifejezéseket használják még olyan szaktárgyban is, mint a fonetika. Ezen a téren BÁRCZI tankönyve igen jó példát mutat. Általában a magyar szakkifejezéseket részesíti előnyben a latin nyelvűek mellett, a magyarázatban, a szövegösszefüggésben a magyar szót használja, s a latint sokszor csak zárójelben jelzi.

Legyen szabad azonban a részleteket illetőleg néhány megjegyzést tennem.

A hangképző szervek harmadik részeként a szerző a garat-száj-orrüreget tárgyalja (15). Ebből az derül ki, hogy nincs megelégedve a német *Zusatzrohr*-vagy *Ansatzrohr*-ból magyarított *toldalékcső* műszóval, s igyekszik ezt a nevet kiküszöbölni legalább is az egyetemi oktatás fokán a fonetikából. Magam is tapasztaltam, hogy a *toldalékcső* szakkifejezés furcsának és érthetetlennek tűnik a kezdők előtt. Mindaddig azonban, míg alkalmasabb nevet nem találunk erre a fogalomra, kénytelenek vagyunk ezt használni. Maga BÁRCZI is használja két alkalommal két különböző alakban: egyszer — Kempelen tanításának ismertetésében — *toldócső* alakban (8), egy más alkalommal pedig — a magánhangzók jellemzésével kapcsolatban — *toldalékcső* alakban (18). Ez is azt mutatja, hogy szükség van valami rövid szakkifejezésre a garat-orr-szájüreg megnevezése-képpen. Most már csak az a kérdés, *toldócső* legyen-e hát a neve vagy *toldalékcső*. Az előbbi mellett szólna a rövidebb volta, az utóbbi mellett az, hogy általában ezt használják fonetikusaink, s hogy a *toldócső* egyébként semmivel sem jobb, értelmesebb emennél.

A tankönyv a *palatum* magyar neveként a köznyelvi *szájpadlást* említi. A köznyelv *iny*-en valóban mást ért: a *foghúst*. A baj csak az, hogy hogy nevez-nénk meg ilyen körülmények közt a *palatalis* hangokat magyarul. *Szájpadlás-hangoknak*? Ez nyilván alkalmatlan megjelölés volna a sokkal megfelelőbb és már az iskolai használatba is átment *inyhangok* helyett. Nem marad hát más választás: továbbra is *iny*-nek kell neveznünk a *palatum*-ot, de persze fel kell

hívunk a figyelmet a szó köznyelvi és szaknyelvi jelentésének különbségére. Az *iny* elnevezést különben BÁRCZI maga is használja: a szájpaddás elülső részét ugyanis *kemény iny*-nek, hátulsó részét pedig *lágú iny*-nek is mondja (15).

Helyes, hogy a szerző megemlíti az *uvulá*-nak mindkét magyar nevét — így: *nyelvcsap* vagy *inycsap* (15). De már itt jelezni kellene, hogy melyik a helyesebb elnevezés és miért. A továbbiakban pedig már csak ezt — t. i. az *inycsap*-ot — kellene használni, tehát nem váltogatva, ahogy a szerző teszi (pl. „az inycsap területe az uvularis“ 16; „Ha a nyelvcsap az orrüreget elzárja“ 16 stb.).

A *fogmeder* mellett (15) jó volna megemlíteni a *foghús* elnevezést is, amely több tekintetben alkalmasabb megjelölése az alveolusoknak.

A *tremulansok* magyar megfelelőjéül LAZICZIUS (65, 86) a *pergett hangok* elnevezést használta. Ez — azt hiszem — senkit sem elégitett ki a szakemberek közül. BÁRCZI *pergett* hangokra módosítja (22) Laziczius kifejezését. Ez talán jobban megfelel az idegen nyelvi „gerollt, roulé“ szóalaknak, de én azért alkalmasabbnak tartom az iskolai gyakorlatból kinőtt saját kifejezésemet: *pergő hangok* (Hangtan, főiskolai jegyzet, 1953 : 47, 50).

Az *affricatákra* bizony nehéz találni alkalmas magyar szót. BÁRCZI sem ad (21). Én azonban azt gondolom, nem szabad visszariadnunk a nehézségektől, és az iskolai nyelvtanítás kedvéért magyarul kell próbálnunk megnevezni ezt a képzésfajtát is. Magam az iskolai nyelvtanításban, de főiskolán is jó eredmény-nyel használtam a *zárrés-hangok* elnevezést. Ha megmagyarázzuk, hogy a *zárrés-hangok* képzésében van egy zárszerű kezdő mozzanat és ez észrevétlenül egy résszerű záró mozzanatba megy át, akkor ezzel eleget tettünk a fonetikai igazságnak, és az elnevezésből nem fognak olyanféle téves következtetést levonni, mintha az affricaták összetett hangok volnának.

A *lateralisokra* sem ad BÁRCZI magyar kifejezést (22). Ajánlom erre az *oldalsó hangok* elnevezést, ami a megfelelő magyarázatból — hogy t. i. a nyelv két oldalán szabad az út a kilehelt levegő számára — teljesen érthető (Hangtan, főisk. jegyzet, 1953 : 47, 50).

Az iskolai gyakorlat emberei szívesen látnák, ha a mássalhangzóknak a képzés helye szerinti megjelöléseit is megkapnák magyarul a fonetikai tankönyvben. Így: *ajakhangok*, *foghangok*, *inyhangok*, *gégéhang*. Én még az átmeneti képzéshelyeket is szoktam jelölni magyarul: tehát beszélek *ajak-foghangokról* és *fog-inyhangokról*. Persze, tudatában vagyok annak, hogy minden képzésbeli finomságot magyarul kifejezni sem nem igen lehet, sem nem szükséges — csak a főbb képzési fajtákat kell magyarul megneveznünk, hiszen az iskolai gyakorlatban aprólékos fonetikai elemzésekbe nem merülhetünk.

A *palatalis* és *velaris* magánhangzók magyar elnevezései hiányoznak a BÁRCZI-fonetikából. Meg kellene említeni a hagyományos *magas* és *mély magánhangzó* elnevezéseket, de lehetne használni emellett az *elülső* és *hátulsó magánhangzó* kifejezésmódot is.

Csak helyeselni tudjuk a hangtörvények körében az *igazodás* és a *hasonulás* megkülönböztetést (27), de ezeknek egymástól való elhatárolása még alaposabb megvitatást igényelne.

A tankönyv a szótagzáró hosszú mássalhangzót „szorosabb értelemben vett hosszú“-nak, a két szótagra eloszlót pedig „ikermássalhangzónak“ nevezi (31). Alkalmasabb volna az előbbire a *nyújtott* elnevezést használni továbbra is, az utóbbira pedig legalább megemlíteni a *kettőzött* elnevezést is.

3. A tárgyi vagy technikai hibák kérdése a következő kérdés. Előre kell bocsátanom, hogy a könyv a maga szakszerűségével elsőrendű tudományos alkotás. Csak néhány részletkérdésben legyen szabad tárgyi és fogalmazási tekintetben észrevételt tennem.

„A fonetikus írás,, című fejezetben a szerző a „SETÄLÄ-féle (durvább) jelölés”-re ad példát: Adynak egyik sorát írja át fonetikusán: *Ifju szivekben élek s mindig tovább* (10—11). Itt az utolsó szót kettőzött *bb*-vel írja át: *tovább*. Még kell azonban jegyeznünk, hogy a SETÄLÄ-féle „durvább átírás”: „gröbere transskription (bezw. citatschrift)” szerint félkövér (álló) írást kell használni (FUF. I, 47), a magánhangzó-hosszúságot a gyakorlati írás szokott ékezetével kell jelölni, az *sz* jelölésmódot meg kell tartani stb. (uo. 48). Nyilvánvaló tehát, hogy BÁRCZI átírási példája nem ezt követi, hanem ő inkább a SETÄLÄ-féle finomabb átírásnak: „die feinere transskription (lautschrift)” bizonyos fokú egyszerűsítésére gondolt. Itt kell ugyanis dőlt (kurzív) írást használni *s, š, ŕ* stb. betűjeleket alkalmazni. Ha azonban így áll a dolog, akkor okvetlenül meg kellene tartani SETÄLÄ javaslata szerint a mássalhangzó-hosszúságnak fent vizszintes vonallal való jelölését. A betűkettőzés SETÄLÄ íráselve szerint sohasem jelent kvantitás-fokot, hanem azt, hogy az illető hang két külön szótaghoz tartozik: „Die doppelschreibung bedeutet nie einen quantitätsgrad, sondern zeigt an, dass der betreffende laut zu zwei verschiedenen silben gehört“ (i. h. 44). Ez az elv vonatkozik a magánhangzókra éppúgy, mint a mássalhangzókra, amint az SETÄLÄ példáiból kiderül: *fi. väka* 'wage' gen. *vään*; *fi. linna* 'burg', észt *lin* 'stadt', gen. *linna*. Javaslatom tehát az, hogy a BÁRCZI-tankönyv átírási példájában a *tovább* szó *bb* jelét *b* jelre kellene javítani. „A hangjelölés összefoglalása” című fejezetben is előkerül ugyanez a félreértés, amikor SETÄLÄ átírási elveinek ismertetésébe ilyenféle megállapítás került be: „A hosszúság jele . . . mássalhangzóknál kettőzés” (29). Ezt a megállapítást a fentiek értelmében szintén helyesbítenni kellene.

A JESPERSEN-féle átírási rendszert is bemutatja a szerző a német *baden* szó kezdő *b* hangjának fonetikai jelölésmódjával. Itt többek közt az a megállapítás szerepel, hogy a δ -val jelölt *nyelvcsap* zárja az orrüregt (11). Innen kezdve többször előfordul olyanféle megállapítás a hangképzés folyamatának leírásában, hogy a *nyelvcsap* vagy *inycsap*, illetőleg az *wula* zárja vagy hagyja nyitva a kilehelt levegő számára az orrüreg felé vezető utat (pl. 15, 16, 18, 20, 25). Ez a megállapítás erősen vitatható. Hiszen az *wula* mint afféle keskeny nyúlványa a velumnak, azaz az ínvtorlának, semmiképpen sem alkalmas arra, hogy az orrüreg felé elzárja vagy megnyissa a levegő útját: erre csak maga az *inyvitorla*, tehát a *velum* képes. JESPERSEN valóban az *inyvitorla* jeleként használja a δ -t: „Das Gaumensegel: alphabeticische Benennung δ (delta)” (Lehrb. d. Phon.² 1913 : 55). Ennek szerepe JESPERSEN szerint az orrüreg elzárása vagy nyitása (uo.). Az *inycsap*: „das Zäpfchen” ezzel szemben csak a racsoló *r* képzésében vesz részt (65). Ugyanígy nyilatkozik például LAZICZIUS is: „A lágy íny . . . az a szerv, mely mozgásával megnyitja vagy elzárja a levegő útját az orrüreg felé” (62).

Helyes megfigyelése a szerzőnek az, hogy a (szóvégi) nasalis hangok ejtésekor a zár feloldása el is maradhat, pl. a *három* szavunkban. Meg lehetne említeni, hogy ez nemcsak a nasalisokra vonatkozik, hanem olykor az orális (szóvégi) zárhangokra is. Pl. sokszor ejtik így a szóvégi *pp* hangot ebben a mondatban: *Egyszer hopp, máskor kopp*. Akkor aztán nem kellene a déli kínaihoz folyamodni annak a ténynek szemléltetésére, hogy „vannak a szó végén félzárhangok, amelyekben a zár felpattanása elmarad” (18).

Az *sz* és az *s* hangok artikulációjának kérdése egyik legnehezebb kérdése a fonetikának. BÁRCZI elhatárolásában azt a mozzanatot nem érzem megnyugtatónak, hogy ő a *nyelv peremének* juttat szerepet mindkét esetben a részképzésben. Közelebb járnánk — azt hiszem — a valósághoz, ha az *sz* hangokat *apicalisak*-nak, tehát a nyelv hegyével képzetteknek, az *s* hangokat ezzel szemben *coronalisak*-nak, tehát a nyelv peremével képzetteknek jellemeznénk.

A *h* hangot BÁRCZI általában — két magánhangzó közt — zöngésnek veszi (*roham*), zöngétlennek — úgy látszik — csak szókezdő helyzetben (*halk*) (20—21). Azt hiszem, megmaradhatnánk a mellett a régebbi megállapítás mellett, hogy a *h* a magyarban zöngétlen, azonban a környező zöngés hangelemek — magánhangzók — hatása alatt kisebb-nagyobb mértékben zöngésül. Természetes most már, hogy két magánhangzó közti helyzetben nagyobb mérvű a *h* zöngésülése, mint szó kezdetén, ahol csak a rákövetkező magánhangzótól nyer némi zöngéséget. Ez a zöngülési folyamat azonban s annak különböző mértéke nemcsak a *h*-ra áll, hanem a többi zöngétlen mássalhangzókra is. Arra — úgy látom — nincs elegendő alap, hogy a *h*-t zöngéség szempontjából kétvariációs hangnak minősítsük, amelynek volna egy zöngés és egy zöngétlen változata, akárcsak például a *p* — *b* hangunknak.

A teljes hasonulásra említi BÁRCZI többek közt az *adtam* szó (*attam*) példáját. Az eredmény ugyan valóban olyan, mint a teljes hasonulás esetében: az indukált hang azonossá vált az indukálóval. A hangváltozás indítékai és lefolyása szerint azonban mégis azt kell mondanunk, hogy itt csak egy szempontból — zöngéség szerint — történt elmozdulás: a zöngétlen *t* a megelőző zöngés *d*-t zöngétlenítette. Igazában tehát itt mégis csak (zöngéség szerinti) részleges hasonulással van dolgunk.

A fonológiai fejezetben ezt írja a szerző: „A mássalhangzók között fennáll az egyszerű: geminata korreláció“ (39). Ezt a megállapítást ki kellene egészíteni, hiszen nyilvánvaló, hogy nemcsak az egyszerű: kettőzött mássalhangzó-kontraszt-nak van jelentésselkülönítő szerepe nyelvünkben (*lábaj* : *lábbal*), hanem az egyszerű: nyújtott ellentézésnek is (*has* : *hass*).

A tankönyv fogalmazása tömör, világos és eleven. Itt-ott — egészen szórványosan — azonban pontatlanná, félreérthetővé vagy éppen túlzásfolttá válik egy-egy mondat éppen a tömörségre való törekvés következtében.

Pl. mindjárt a könyv elején ezt olvassuk: „A hangtan a legkisebb, már tovább nem osztható, de azért elemezhető nyelvi egységgel, a hanggal foglalkozik“ (3). Eszerint tehát a hang tovább nem osztható, de azért elemezhető! Nyilván úgy kell érteni, de ezt a kezdők kedvéért meg is kellene mondani, hogy a hang *akusztikailag* szétbonthatatlan egységnek tűnik a beszélők előtt, de *fiziológiailag* — azaz a képzőszervek működése szerint — és *fizikailag* — mint a levegő hullámzása — elemezhető, alkotó elemekre bontható.

A belesűrített rengeteg tudnivaló miatt kissé zsúfolttá vált ez a mondat: „A görögök nemcsak az első igazi betűírást teremtették meg, eljutva a beszédnek egyes hangokra való felbontásáig, hanem az ő grammatikusaik kezdtek foglalkozni, a nyugati kulturális fejlődés összefüggő folyamában először, a hangok akusztikai sajátságaival, főlösztva őket magán- és mássalhangzókra, noha a hangok képzésmódjának alapos tanulmányozásában megelőzték őket az indek, ugyanis a *R̥g Vēda Prātiśākyā* már i. e. a VI. században finom megfigyeléseket jegyez föl, és a hangoknak több ponton a görögökénél is helyesebb osztályozását adja, ezek az eredmények azonban az európaiak előtt egészen a XIX. századig ismeretlenek maradtak“ (6—7).

Mesterkéltség benyomását kelti a következő mondat, ahol az összetartozó részeket közbeékelte mondat szakítja el egymástól: „Csakhogy még az a nem tökéletes, de viszonylag mégis szorosabb kapcsolat, amely hang és betű között a hangírás végleges kialakulásakor eleinte fennállhatott, sem maradhatott meg sokáig“ (9).

Egy helyen számegegyeztetési hiba maradt benn a szövegben valami elnézés következtében: „a mássalhangzók azonban — kevés kivétellel — a szájüregben keletkezett zörejek, melynek képzésében a gégefő legfeljebb mint színező vesz részt“ (18).

A könyv külső kiállítása megfelelő, a rajzok és sémák, továbbá a fonetikai jelek nyomdai kivitelezése minden igényt kielégít. Nyomdahiba a szövegben elenyésző mértékben fordul elő, s ott sem értelemzavaró természetű.

4. A könyv minden tekintetben alkalmas az egyetemi oktatásra. A szerző a legújabb tudományos eredményeket foglalta össze; jó pedagógiai érzékkel válogatta ki a leglényegesebb és a legérdekeltebb részeket a fonetikai tudnivalók hatalmas tömegéből; s mindvégig élvezetes, eleven előadásban nyújtja azokat. Az anyag világos tagolása, elrendezése is előnye a könyvnek, s használhatóságát nagyban emeli.

Az elkövetkező tanévekben azonban nem fonetikát kell majd tanítanunk az egyetemen, hanem ehelyett leíró magyar hangtant. A következő kiadásnak tehát olyan átdolgozást kell hozni, hogy a könyv az új követelményeknek is megfeleljen. Ennek három feltétele van: a fonológiai ismereteket szervesen bele kell építeni a fonetikai ismeretanyagba; a hangtörvényeket részletesen kell tárgyalni; a leggyakoribb nyelvhibák bemutatására külön fejezetet kell felvenni. Minden reményünk meglehet arra, hogy a szerző ezt a hasznosnak ígérkező átdolgozást kitűnően fogja megoldani.

Mindent egybevéve: BÁCZI Fonetikája kitűnő egyetemi tankönyv, szakirodalmunknak pedig nagy nyeresége.

PAPP ISTVÁN